

Centrum Badania Opinii Społecznej

ul. ZURAWIA 4 skr. pt. 24

00-955 WARSZAWA 15

SEKRETARIAT: 28-37-04; 29-35-69

Telefon dyżurny: 21-34-34

ZESPÓŁ REALIZACJI BADAŃ: 40-56-41

Telex: 816-436

BDF/203/19/88

EWOLUCJA OCEN SYTUACJI GOSPODARCZEJ I WARUNKÓW ŻYCIA
W OKRESIE KWIECIEŃ 1987 - MAJ 1988

Lipiec 1988 r.

Warunki życia są w dużej mierze odzwierciedleniem kondycji gospodarczej kraju. Wzrost wiedzy ekonomicznej społeczeństwa sprzyja coraz powszechniejszemu uświadamianiu tej prawidłowości. Znajduje to szczególnie ostre odbicie w ocenach stanu gospodarki i poziomu życia dokonywanych przez respondentów CBOS w okresie od kwietnia '87 do maja '88. Złe oceny sytuacji gospodarczej i perspektyw na jej poprawę współbrzmia z pogarszaniem się ocen ogólnych warunków życia oraz pogłębianiem się pesymizmu w odniesieniu do sytuacji materialnej własnych gospodarstw domowych.

1. Indeksy sytuacji gospodarczej i sytuacji materialnej ludzi

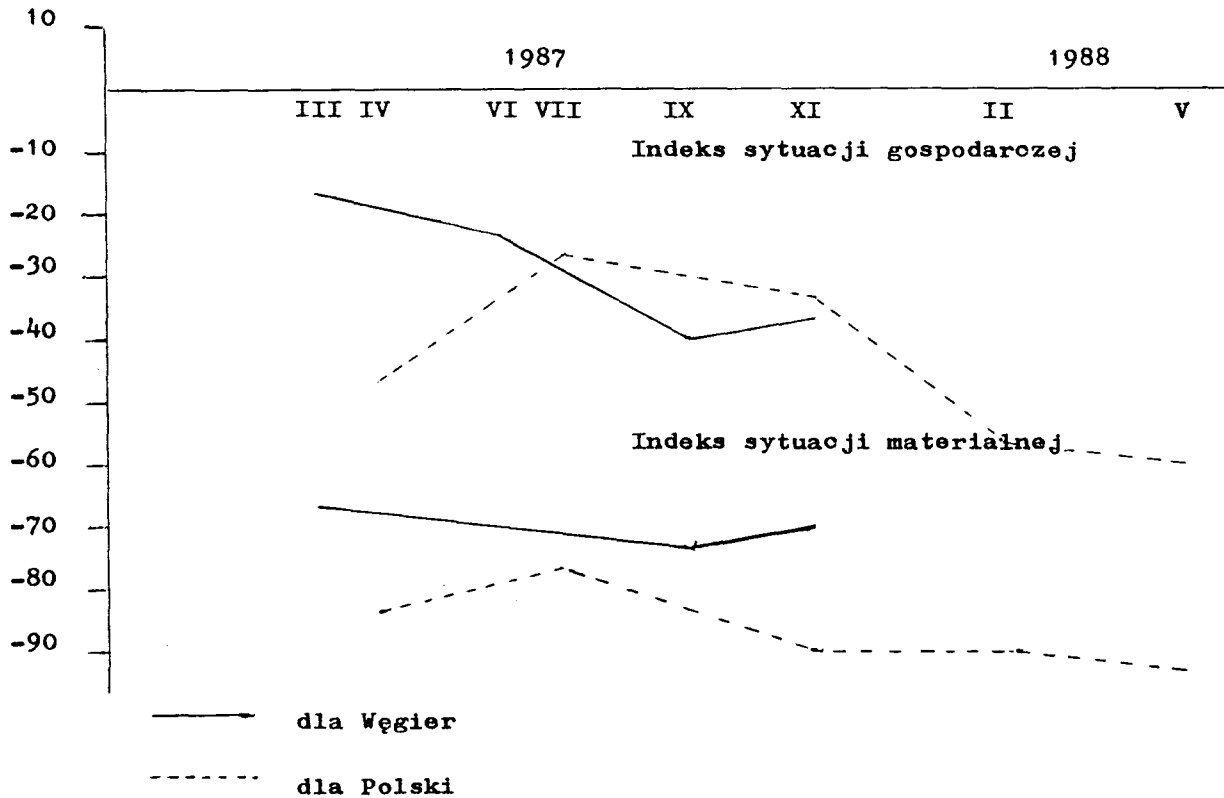
W ramach współpracy z Działem Badań Opinii Publicznej Węgierskiego Ośrodka Badań nad Masową Komunikacją w kwietniu 1987 r. CBOS rozpoczął systematyczne pomiary sytuacji gospodarczej kraju i sytuacji materialnej ludzi za pomocą zestawu powtarzalnych pytań¹. Ośrodek węgierski prowadzi takie pomiary od wielu lat. Na podstawie odpowiedzi uzyskanych na poszczególne pytania budowane są dwa indeksy: General Index odnoszący się do sytuacji gospodarczej i Personal Index obrazujący sytuację materialną ludzi. Wartość indeksów waha się od +100 do -100 punktów i jest obliczona jako różnica odpowiedzi pozytywnych i negatywnych na poszczególne pytania. Dane liczbowe pochodzą z badań prowadzonych na 1000-osobowych reprezentacjach dorosłych mieszkańców kraju.

CBOS zamieszcza pytania służące do budowy indeksów w prowadzonych systematycznie na 1500-osobowych próbach udziałowych dorosłych mieszkańców kraju badaniach przeglądowych. W maju br. dokonano piątego z kolei pomiaru sytuacji gospodarczej i osobistej sytuacji materialnej.

Wartości indeksów dla warunków polskich i węgierskich ilustruje rys. 1. Jak widać oceny sytuacji gospodarczej kraju i osobistej sytuacji materialnej są w Polsce gorsze niż na Węgrzech. Indeksy umożliwiają śledzenie wpływu bieżących wydarzeń społecznych i gospodarczych na opinie i nastroje ludzi. W obu indeksach obliczonych dla warunków polskich uwidoczniło się wyraźnie pogor-

---

¹ Brzmienie pytań podajemy w aneksie.

Rys. 1. Indeksy sytuacji gospodarczej i materialnej dla Węgier i Polski

szenie nastrojów społecznych w związku z podwyżką cen z marca '87 r. oraz załamanie się nastrojów w listopadzie '87 wywołane zapowiedzią podwyżek cen na rok następny. Pomiary z lutego i maja br. wskazują na utrzymywanie się tego stanu w społeczeństwie polskim.

Analiza kształtowania się indeksów w grupach społeczno-zawodowych, wiekowych, wykształcenia, miejsca zamieszkania oraz w zależności od oceny własnej sytuacji materialnej potwierdza prawidłowości rejestrowane w dotychczas prowadzonych przez CBOS badaniach opinii na temat sytuacji gospodarczej i warunków życia. Sytuację gospodarczą kraju gorzej oceniają osoby z wyższym wykształceniem (przede wszystkim inteligencja), mieszkańcy dużych miast i ludzie w wieku 26-34 lat. Bardziej krytyczni są również właściciele prywatnych zakładów (tab. 1 aneksu). Sytuacja gospodarcza jest też wyraźnie postrzegana przez pryzmat własnego stan-

daru życia. Zdecydowanie najbardziej negatywnie oceniają ją osoby o najniższej samoocenie sytuacji materialnej.

Osobista sytuacja materialna jest ogólnie oceniana gorzej niż sytuacja gospodarcza kraju, różnice zaś między opiniami na ten temat są niewielkie (tab. 2 aneksu) zarówno w grupach społecznych, jak i w zależności od innych cech społeczno-demograficznych. Wartość indeksu sytuacji materialnej jest bliska minimum i świadczy o powszechnym niezadowoleniu ludzi z materialnego standardu życia.

Analizując odpowiedzi na poszczególne pytania indeksu uzyskane w analizowanym okresie² stwierdzamy, że trudności gospodarcze kraju są niezmiennie postrzegane jako wielkie i o trwałym charakterze. Nie dostrzega się też szans na przyspieszenie tempa rozwoju gospodarczego w ciągu najbliższych 2 lat. Efektem obecnego stanu jest obniżanie się poziomu życia ludności, o czym w maju br. przekonanych było 68,2% respondentów. Zdaniem 95,9% badanych wzrost dochodów nie pokrywa podwyżek cen. Mimo wzrostu cen nie poprawia się równowaga rynkowa: według 51,9% respondentów kłopoty z codziennymi zakupami wzrastają, a 40,6% twierdzi, że są takie, jak były. Coraz mniejszy odsetek badanych (w kwietniu '87 - 16,4%, w maju br. - 6,6%) dostrzega zmniejszanie się uciążliwości codziennych zakupów. Ocenia się również, że za uzyskane dochody można kupić coraz mniej, co oznacza spadek ich realnej wartości.

2. Sytuacja materialna gospodarstw domowych

Pogarszanie się poziomu życia i spadek realnej wartości dochodów ludzi uwidacznia się nie tylko w indeksach, lecz również w dokonywanych przez respondentów ocenach własnej sytuacji materialnej. Począwszy od listopada '87 systematycznie rośnie przewaga umieszczających swoją sytuację materialną poniżej środka siedmiopunktowej skali, a więc oceniających jako gorszą od przeciętnej (tab. 1).

Według deklaracji badanych dochody ich gospodarstw domowych nie zapewniają zaspokojenia podstawowych potrzeb. Są przeciętnie

---

² Patrz aneks.

Tabela 1

w procentach

Terminy badań	Oceniający sytuację materialną na skali 7-punktowej jako:							Różnica pomiędzy ocenami powyżej (+) i poniżej (-) środka skali
	bardzo złą	2	3	4	5	6	bardzo dobrą	
IV 87	5,0	12,7	21,8	47,1	7,8	4,9	0,5	-26,3
VIII 87	1,4	6,4	17,1	54,9	11,9	7,3	0,3	-5,4
XI 87	2,7	8,9	24,6	48,3	8,8	5,4	1,0	-21,0
II 88	4,6	11,6	23,6	45,6	8,1	6,3	0,2	-25,2
V 88	3,2	10,5	27,9	46,8	6,4	4,2	0,9	-30,1

Uwaga - w tabeli nie uwzględniono odpowiedzi "trudno powiedzieć",

o 1,9% za niskie na ich pokrycie, wynoszą bowiem średnio 71 332 zł, a powinny wynosić 72 707 zł. Najbardziej niekorzystnie kształtują się dochody robotników niewykwalifikowanych (są za niskie o 7,9%) i emerytów (za niskie o 16,1%). Jedynie rolnicy indywidualni i właściciele prywatnych zakładów uznali swoje dochody za wystarczające na zaspokojenie podstawowych potrzeb.

Brak pieniędzy na zakup podstawowych artykułów jest ciągle bardziej dokuczliwy dla większości rodzin niż braki rynkowe, choć w maju br. znacznie wzrósł odsetek respondentów, którzy zadeklarowali jednakową uciążliwość jednego i drugiego (tab. 2).

Tabela 2

w procentach

Terminy badań	Respondenci				
	uznający za bardziej dokuczliwe dla rodziny:			nie uznający za dokuczliwe dla rodziny ani jednego, ani drugiego	nie mający zdania
	brak pieniędzy	braki w zaopatrzeniu	jedno i drugie		
XI 87	26,1	15,3	55,7	2,1	0,8
IV 88	22,5	14,8	56,9	1,8	1,0
V 88	20,1	11,9	65,3	1,9	0,8

Braki finansowe najbardziej odczuwają rodziny o najniższych dochodach na osobę, są one też dokuczliwe jeszcze przy średnim poziomie dochodów. Natomiast powyżej 24 tys. zł na osobę bardziej uciążliwe stają się braki w zaopatrzeniu (tab. 3).

Tabela 3

w procentach

Średni miesięczny dochód na osobę	Respondenci				
	uznający za bardziej dokuczliwe dla rodziny:			nie uznający za dokuczliwe dla rodziny ani jednego, ani drugiego	nie mający zdania
	brak pieniędzy	braki w zaopatrzeniu	jedno i drugie		
4-11	23,4	4,5	68,2	3,2	0,6
12-15	25,1	5,8	66,6	1,7	0,9
16-24	18,7	11,3	68,6	0,7	0,7
25-30	16,5	18,9	60,0	3,2	1,4
31 i więcej tys. zł	17,2	25,4	53,7	3,0	0,7

Bardziej odczuwają brak pieniędzy mieszkańcy miast (22,2%) niż wsi (17%), co jest zrozumiałe ze względu na rolę samozaopatrzenia w żywność.

Zbyt niski w odczuciu respondentów poziom dochodów, nie wystarczający na zaspokojenie podstawowych potrzeb, stwarza silną presję na wzrost płac. W ciągu ostatnich miesięcy odsetek spodziewających się w najbliższym czasie podwyżki swojej płacy wzrósł z 25,6 (w kwietniu '87) do 39,5 (w lutym '88).

Dochody zapewniające zadowalający poziom życia stają się coraz mniej osiągalne dla większości polskich rodzin, a tempo wzrostu sumy uznawanej za niezbędną na pokrycie w ciągu miesiąca podstawowych potrzeb może być specyficzną, subiektywną miarą inflacji (tab. 4).

Dystans między aktualnym poziomem życia a szansą na życie dostatnie, bez problemów szczególnie ostro odczuwają inteligencja oraz ludzie młodzi do 34 lat. O ile przeciętnie - w opinii badanych - dostatnie życie zapewnić by mogły dochody 2,5-krotnie wyższe

Tabela 4

w procentach

Dochody	Różnice procentowe między miesięcznymi dochodami uznanyymi za niezbędne dla różnych poziomów zaspokojenia potrzeb według terminów badań				
	IV'87	VII'87	XI'87	II'88	V'88
Wystarczające na:					
- zaspokojenie podstawowych potrzeb	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
- oszczędne życie na przyzwoitym poziomie	143,8	148,9	151,7	149,0	155,5
- życie dostatnie, bez problemów	234,0	244,4	250,8	249,1	266,2

od obecnie uzyskiwanych, to młodym i inteligencji potrzeba w tym celu trzykrotnie więcej. W określeniu poziomu dochodów zapewniających oszczędne życie, ale na przyzwoitym poziomie panuje natomiast jednomyślność - powinny być one wyższe o połowę (tab. 5).

Tabela 5

Dochody	Dynamika wzrostu miesięcznych dochodów uznanych za niezbędne dla różnych poziomów zaspokojenia potrzeb według terminów badań									
	IV'87		VII'87		XI'87		II'88		V'88	
	zł	%	zł	%	zł	%	zł	%	zł	%
Wystarczające na:										
- zaspokojenie podstawowych potrzeb	44 887	100,0	45 000	100,3	53 855	120,0	65 432	145,8	72 707	162,0
- oszczędne życie na przyzwoitym poziomie	64 538	100,0	67 000	103,8	81 690	126,6	97 515	151,1	113 030	175,1
- życie dostatnie, bez problemów	105 050	100,0	110 000	104,7	135 090	128,6	163 000	155,2	193 570	184,3

3. Postrzeżenie szans na przyszłość

Tylko 18,2% badanych pozytywnie ocenia obecne warunki życia większości ludzi w Polsce. Zdecydowana i powszechna krytyka ogólnego poziomu życia społeczeństwa oraz niezadowolenie z własnej sytuacji materialnej determinują sposób postrzegania szans na ich poprawę (tab. 6). Większość badanych w maju br. respondentów oczekuje w ciągu najbliższych 2 lat w najlepszym przypadku stagnacji warunków życia (32,2%) lub ich pogorszenia (39,4%). Poprawy spodziewa się zaledwie 11,6%. Najkrytyczniej oceniają szanse w tej dziedzinie inteligencja i ludzie młodzi w wieku 26-34 lat - pogorszenia oczekuje odpowiednio 54,4 i 43,5% respondentów.

Tabela 6

w procentach

Ocena własnej sytuacji materialnej	Respondenci					
	postrzegający warunki życia w kraju za 2 lata jako:					nie mający zdania
	znacznie lepsze	trochę lepsze	takie same	trochę gorsze	znacznie gorsze	
Zła i bardzo zła	0,0	3,9	24,5	24,5	30,9	16,2
Raczej zła	0,2	7,7	30,1	27,7	18,8	15,4
Średnia, przeciętna	1,6	11,2	34,1	23,3	11,1	18,8
Raczej dobra	1,1	18,9	42,1	11,6	11,6	14,7
Dobra i bardzo dobra	3,9	26,3	35,5	13,2	10,5	10,5
Ogółem	1,1	10,4	32,3	23,6	16,1	16,5

Zła ocena własnej sytuacji materialnej sprzyja kształtowaniu się postaw lękowych i patrzeniu z obawą w przyszłość nie tylko własną, ale i kraju (tab. 7).

Respondenci lepiej oceniający własną sytuację materialną częściej oczekują stabilizacji i uspokojenia nastrojów społecznych w najbliższych miesiącach, źle sytuowani natomiast przewidują wzrost napięcia i niepokoju.

Tabela 7

w procentach

Ocena własnej sytuacji materialnej	Respondenci postrzegający przyszłość kraju		
	z nadzieją	z nadzieją i obawą	z obawą
Zła i bardzo zła	7,4	36,8	55,8
Raczej zła	9,2	46,8	44,0
Średnia, przeciętna	14,9	50,5	34,6
Raczej dobra	18,1	54,3	27,7
Dobra i bardzo dobra	22,4	51,3	26,3
Ogółem	12,8	47,9	39,3

ANEKS

GENERAL INDEX

	Terminy badań				
	IV'87	VIII'87	XI'87	II'88	V'88
1. Czy Pana(i) zdaniem trudności naszego kraju są:					
- wielkie	76,5	63,4	75,4	79,0	77,1
- średnie	22,1	33,7	23,0	19,8	21,4
- małe	1,1	2,4	1,1	1,1	1,4
2. Jak Pan(i) sądzi, czy trudności te są trwałe czy przejściowe?					
Trwałe	49,3	44,7	44,3	59,9	56,7
Przejściowe	49,8	54,4	53,6	39,2	42,4
3. Czy według Pana(i) w najbliższym czasie (od roku do dwóch lat) rozwój gospodarczy kraju będzie:					
- szybszy niż obecnie	18,3	22,8	27,8	17,1	11,5
- taki sam	57,4	55,5	53,9	60,3	62,4
- wolniejszy niż obecnie	23,5	20,6	16,3	22,2	25,5
4. Czy Pana(i) zdaniem poziom życia ludności:					
- wzrasta	7,8	19,5	12,5	9,4	7,5
- nie zmienia się	26,1	32,1	27,7	20,8	24,1
- maleje	65,7	47,6	59,3	69,7	68,2

PERSONAL INDEX

1. Czy Pana(i) zdaniem kłopoty z codziennymi zakupami:					
- wzrastają	34,9	29,9	56,4	41,9	51,9
- są takie, jak były	47,9	45,6	36,2	48,4	40,6
- maleją	16,4	20,4	6,7	7,5	6,6
- nie ma takich kłopotów	0,1	0,1	0,5	2,1	0,9
2. Czy Pana(i) zdaniem wzrost dochodów pokrywa podwyżki cen?					
Tak	4,4	6,0	5,0	4,3	3,6
Nie	95,1	93,2	94,1	95,1	95,9
3. Czy Pana(i) zdaniem obecnie można kupić z tych dochodów:					
- więcej niż rok temu	1,5	2,0	1,1	1,0	0,9
- tyle samo	10,1	18,9	15,4	7,9	7,7
- mniej	88,1	78,6	83,1	90,9	91,3

Tabela 1

Cechy badanych	Wartości indeksu sytuacji gospodarczej według terminów badań				
	IV'87	VII'87	XI'87	II'88	V'88
Ogółem	47,0	28,0	34,5	55,1	56,7
<u>Grupa społeczno-zawodowa</u>					
Inteligencja	64,7	45,5	41,7	59,3	64,4
Urzednicy, pracownicy biurowi	52,2	39,6	42,9	60,5	60,6
Pracownicy fizyczno-umysłowi	47,3	29,6	32,0	61,1	58,6
Robotnicy wykwalifikowani	47,7	32,7	32,5	61,8	61,5
Robotnicy niewykwalifikowani	52,0	26,1	27,7	46,8	49,5
Rolnicy indywidualni	21,4	21,2	32,8	41,9	49,8
Właściciele prywatnych zakładów	60,3	44,9	62,0	68,1	88,4
Emeryci i renciści	48,4	17,0	34,6	49,7	52,6
Pozostali	45,3	18,2	29,4	53,6	51,3
<u>Miejsce zamieszkania</u>					
Wieś	39,7	22,6	25,1	45,1	52,0
Miasta:					
do 50	42,3	22,3	36,7	55,1	58,9
51-199	47,5	20,0	40,9	56,4	56,8
200-499	62,7	43,5	32,9	69,2	68,9
500 tys. i więcej mieszkańców	67,2	48,4	53,6	71,1	59,5
ogółem	52,0	33,1	40,4	61,1	59,6
<u>Wykształcenie</u>					
Podstawowe	40,9	20,1	28,6	46,8	48,0
Zasadnicze zawodowe	47,3	23,4	31,7	56,0	53,7
Średnie zawodowe	53,2	33,7	42,8	72,1	67,0
Średnie ogólnokształcące	54,5	40,4	43,0	58,8	65,4
Wyższe	56,4	52,4	44,7	63,2	64,4
<u>Wiek</u>					
Do 25	36,6	8,9	28,2	42,8	50,0
26-34	53,0	40,0	42,6	64,9	63,4
35-49	51,3	35,3	37,6	58,5	59,9
50-59	51,6	28,8	32,8	58,3	57,9
60 i więcej lat	37,5	16,3	26,4	43,2	47,4
<u>Sytuacja materialna gospodarstwa domowego</u>					
Zła i bardzo zła	69,7	48,3	59,3	76,3	76,4
Raczej zła	50,9	41,7	43,9	65,5	63,2
Średnia, przeciętna	40,9	27,5	29,0	47,9	52,5
Dość dobra	36,6	6,2	17,6	40,7	27,2
Dobra i bardzo dobra	19,2	10,0	10,8	26,3	32,7
<u>Poziom dochodów w gospodarstwie domowym w przeliczeniu na osobę</u>					
Najniższy	27,2	-	23,3	48,4	51,7
Niski	52,1	-	29,7	49,8	52,7
Przeciętny	39,8	-	38,1	60,8	58,4
Wysoki	48,2	-	39,4	57,8	56,3
Najwyższy	48,3	-	36,2	52,8	64,2

Uwaga - Wszystkie wartości indeksu są ujemne.

Tabela 2

Cechy badanych	Wartości indeksu osobistej sytuacji materialnej według terminów badań				
	IV'87	VII'87	XI'87	II'88	V'88
Ogółem	81,2	75,3	89,6	89,3	91,0
<u>Grupa społeczno-zawodowa</u>					
Inteligencja	77,7	82,7	94,4	85,6	93,8
Urzednicy, pracownicy biurowi	75,9	70,6	90,4	92,0	91,0
Pracownicy fizyczno-umysłowi	81,9	75,0	89,1	90,7	94,9
Robotnicy wykwalifikowani	82,7	78,5	88,2	90,5	89,8
Robotnicy niewykwalifikowani	85,9	75,9	91,1	86,1	91,7
Rolnicy indywidualni	75,3	75,7	90,7	86,8	91,9
Właściciele prywatnych zakładów	81,8	77,7	84,6	89,0	100,0
Emeryci i renciści	84,4	73,5	89,2	88,8	91,2
Pozostali	82,5	74,2	88,5	89,6	84,4
<u>Miejsce zamieszkania</u>					
Wieś	79,5	75,6	90,5	86,4	90,7
Miasta:					
do 50	81,1	70,8	87,1	88,1	91,7
51-199 tys.	80,0	76,2	93,4	89,1	90,4
200-499	89,9	71,9	88,0	96,3	93,8
500 tys. i więcej mieszkańców	84,6	82,7	87,9	92,4	91,3
ogółem	82,9	75,1	89,1	90,9	91,3
<u>Wykształcenie</u>					
Podstawowe	82,1	75,4	90,0	90,0	89,9
Zasadnicze zawodowe	81,9	75,5	86,1	88,7	91,3
Średnie zawodowe	80,9	73,4	91,3	89,8	91,0
Średnie ogólnokształcące	83,2	72,4	92,8	89,8	91,7
Wyższe	72,2	81,1	93,8	87,3	94,0
<u>Wiek</u>					
Do 25	82,3	69,4	89,1	89,0	84,3
26-34	82,3	79,6	93,0	90,0	93,6
35-49	81,2	75,7	89,2	90,5	91,4
50-59	82,7	73,9	88,9	89,0	93,1
60 i więcej lat	78,7	74,2	86,6	88,0	90,0
<u>Sytuacja materialna gospodarstwa domowego</u>					
Zła i bardzo zła	88,2	81,3	94,3	94,8	95,9
Raczej zła	87,6	81,7	95,5	93,0	93,7
Średnia, przeciętna	78,9	75,9	88,1	88,5	90,3
Dość dobra	70,5	63,6	86,1	84,2	87,0
Dobra i bardzo dobra	66,4	64,4	70,4	72,0	73,8
<u>Poziom dochodów w gospodarstwie domowym w przeliczeniu na osobę</u>					
Najniższy	75,0	-	85,6	92,1	90,0
Niski	86,2	-	92,7	86,6	91,4
Przeciętny	83,1	-	91,2	91,2	91,8
Wysoki	83,9	-	88,0	88,0	88,9
Najwyższy	82,1	-	81,7	91,6	92,8
Uwaga - Wszystkie wartości indeksu są ujemne.					